

НАДЕЖДА МИНКОВА ПЕНЧЕВА

ФУНКЦИИ НА РАЗУЗНАВАНЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА ДЪРЖАВА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

СОФИЯ

2017

Дисертационният труд се състои от общо 252 машинописни страници, в т. ч. основен текст - 225 страници, приложени 6 таблици – 5 страници, литература – 22 страници. Списъкът на използваната литература съдържа 14 международноправни актове, 8 вътрешноправни актове, 288 заглавия на статии, книги и изследвания на български език, 225 заглавия на статии, книги и изследвания на английски език. Изложението е систематизирано в увод, три раздела, общи изводи, приноси, заключение, приложени таблици, използвана литература.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 03.05.2017 г. от 11 часа в заседателната зала на Академията на МВР, гр. София, жк „Младост“ IV, бул. „Ал. Малинов“ № 1.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в стая 211, Академия на МВР.

МИНИСТЕРСТВО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ

А К А Д Е М И Я

НАДЕЖДА МИНКОВА ПЕНЧЕВА

ФУНКЦИИ НА РАЗУЗНАВАНЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА ДЪРЖАВА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на

ДИ С Е Р Т А Ц И Я

**ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“**

по докторска програма

**Организация и управление извън сферата на материалното производство
от професионално направление 9.1. Национална сигурност**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

доц. д-р Манчо Манев

РЕЦЕНЗЕНТИ

ген. проф. д.н. Валери Лазаров

проф. д-р Ненко Дойков

СОФИЯ

2017

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита от катедрен съвет на катедра „Оперативно-издирвателна дейност“ към факултет „Полиция“ при Академията на МВР – гр. София на 14.03.2017 г.

Дисертантът е служител на Държавна агенция „Технически операции“.

Автор: Надежда Минкова Пенчева

Редактор: Жанет Косева

Заглавие: Функции на разузнаването на съвременната държава

Тираж: 20 бр.

Рег. № УРИр - 4372/13.04.2017 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. Обща информация и характеристика на дисертационния труд	1
1. Актуалност на изследваната тема	1
2. Предмет, изследователска теза, хипотеза, цел и задачи на изследването	
3. Основни изследователски методи	2
4. Основни литературни и информационни източници	2
II. Структура и съдържание на дисертационния труд	2
III. Кратко изложение на дисертационния труд.....	4
IV. Общи изводи	19
V. Приноси.....	20
VI. Заключение	22
VII. Научни публикации по темата.....	24

- **Обща информация и характеристика на дисертационния труд**

- **Актуалност на изследваната тема**

Промените в държавата, премислянето на политическите ѝ задължения, оспорването на всестранната ѝ власт, новите условия и изисквания към формирането, аргументирането и осигуряването на политическото действие, новата глобална среда и осъвремененият спектър на предизвикателствата и заплахите, привличат в обща проблемна ситуация бъдещето на държавата, нейната сигурност и вътрешен интегритет, глобалната сигурност, както и определянето на ефективните, но и допустими средства и технологии за постигането им. Именно тази проблемна ситуация определя **актуалността** на темата на настоящото изследване и провокира премислянето на предназначението на разузнаването за сигурността на държавата, както и анализирането на възможностите и вариантите за по-нататъшното развитие на разузнаването като държавна дейност.

- **Предмет, изследователска теза, хипотеза, цел и задачи на изследването**

Предметът на изследването са правните, организационни и политологични аспекти на функциите на разузнаването на съвременната държава. Според **основната изследователска теза** конкретното състояние на трите системи - среда, държава, заплахи и предизвикателства - за всеки „исторически“ период, определя значението и функционалния принос на разузнаването за сигурността на държавата. Тази теза обосновава и **основната хипотеза** в изследването - настъпилите с края на Студената война трансформации от всякакъв порядък, засегнали в определена степен и трите споменати системи, предопределят съответни изменения и във функционалните проявления на разузнаването като подсистема от държавната система. Следователно като се изследват характеристиките на съвременната държава, на политическата ѝ активност и на средата, в която тя съществува; и като се проучи дейността на институционалните компоненти, осъществяващи разузнавателна дейност в различните типове държави, тяхната функционална диференциация и роля в политическия процес, се **цели** да се разработят концептуални схеми за подреждане и представяне на най-значимите промени

във функционално, институционално и организационно отношение, настъпили в разузнавателната дейност, както и да се направят предложения за нейното усъвършенстване от нормативна и организационна гледна точка. За реализиране на посочената цел са поставени следните **научноизследователски задачи**:

- Изясняване на функционалната определеност на държавата и посочване на предпоставките за извършване на разузнавателна дейност.
- Анализ на средата за постигане на политическите цели и сигурността на съвременната държава. Характеристика на съвременната държава.
- Изследване на функциите на разузнаването в съвременните условия.
- Доказване на необходимостта от реформиране на разузнаването и извеждане на препоръки за развитие на разузнаването на съвременната държава.

Изследването е поместено в определена **темпорална рамка**. Едната граница е последното десетилетие на XX в. и края на Студената война, а другата граница е третото десетилетие на XXI в. и тя е подбрана така, че да съвпада с възможностите ни за една разумна в своите претенции за истинност „прогноза“ за бъдещото състояние на предмета.

- **Основни изследователски методи**

В процеса на изследването са прилагани различни **методи** за събиране, обработка и систематизиране на информацията: наблюдение, (системен, ситуационен, контекстуален, диахронен, факторен, политологичен и правен) анализ, сравнение, синтезиране, медиен мониторинг, изследване на случаи; много въпроси са подложени на формализация, а много теми - на теоретично обобщение.

- **Основни литературни и информационни източници**

Предвид връзката на разглежданите проблеми с различни дисциплини и области на науката, за събирането на емпиричния материал се използвани извори от историята, правото, политологията, философията, психологията, социологията, антропологията. Проучени са нормативни актове, подзаконови и международноправни актове; направен е обзор на научната литература, както на български, така и на английски език, свързана с предмета на изследване; проучени са отчети, доклади, анализи, национални и европейски стратегии, концепции, разследвания и обществени дискусии, експертни оценки, статистически данни, социологически изследвания; проведени са беседи с изследователи, университетски преподаватели и лица, свързани с разузнавателните служби на България.

- **Структура и съдържание на дисертационния труд**

Дисертационният труд се състои от увод, три раздела, общи изводи, приноси, заключение, приложени таблици, литература.

Съдържание

Използвани съкращения

Увод

Първи раздел. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Основни понятия в изследването. Функционална определеност на държавата и предпоставки за разузнавателна дейност

1.1 Понятието „функция“ и единици на анализ. Дефиниране и съгласуване с контекста

1.2 Модел на функциите и политическата дейност на държавата. Предпоставки за осъществяване на разузнаването като държавна дейност

2. Държавата в съвременното. Анализ на средата, определяща постигането на политическите цели и сигурността на държавата

2.1 Измерения и процеси в съвременната глобална среда. Предизвикателства, рискове и заплахи пред сигурността на държавата

2.2 Съвременната държава в пространството на глоболизиращите и в пространството на локализираните

Изводи от Първи раздел

Втори раздел. ФУНКЦИОНАЛНИ ПРОЯВЛЕНИЯ НА РАЗУЗНАВАНЕТО ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ

1. Възможности за разузнавателна дейност на съвременната държава - първа група параметри

1.1 Институционална система на съвременната държава и разузнаването като компонент от нея

1.1.1 Държавата като система, модел на държавните функции - връзка с възможностите за разузнаване

1.1.2 Функционална производност на разузнаването; връзка с реализирането на държавните цели и интереси

1.2 Процесуални проявления на съвременната държава и функции на разузнаването при тях

1.2.1. Придобиване на необходимата управленска информация, съобразно отношението на държавата към новата информационна и политическа среда

1.2.2. Система за вземане на външнополитически решения; връзка с реализиране на държавните цели и интереси

2. Втора група параметри

2.1 Постигане и запазване на държавната сигурност

2.1.1 Измерения и процеси в глобалната система, подсистемно поведение на държавата - връзка с възможностите за разузнаване при постигане и запазване на държавната сигурност

2.1.2 Отношение на държавата към границите, новите субекти, съвременните предизвикателства и заплахи - връзка с възможностите за разузнаване при постигане и запазване на държавната сигурност

2.2 Подобряване средата за сигурност

2.2.1 Въздействие върху чужда среда

2.2.2 Сътрудничество между държавите, съгласуване на интереси и баланс на зависимости

Изводи от Втори раздел

Трети раздел. ПРОМЕНИ ВЪВ ФУНКЦИИТЕ НА РАЗУЗНАВАНЕТО КАТО КОМПОНЕНТ ОТ СИСТЕМАТА ЗА СИГУРНОСТ НА СЪВРЕМЕННАТА ДЪРЖАВА

1. Разузнаването след темпоралната граница

1.1 Реформиране на разузнаването. Различия в разбиранията за неговата роля, принос и функции

1.2 Влияние на членството в интеграционни общности върху функциите на разузнаването на съвременната държава. Възможности и пречки за утвърждаване на европейска и международна разузнавателна общност

2. Разузнаването на съвременната държава - препоръки

2.1 Връзката политика-разузнаване и контролът върху разузнаването - необходими промени

2.2 Организиране и институционализиране на разузнавателната дейност - необходими промени

Изводи от Трети раздел

Общи изводи

Приноси

Заключение

Таблицы

Табл. 1. Функция: дефиниция на контекста

Табл. 2. Модел на държавните функции и функционална производност на разузнаването като държавна дейност

Табл. 3. Измерения и процеси в глобалната система

Табл. 5. Характеристики на съвременната държава в пространството на глобализиращите и в пространството на локализираните

Табл. 6. Параметри за определяне на възможностите за разузнавателна дейност на глобализиращата и локализираната държава

Литература

- **Кратко изложение на дисертационния труд**

В увода на дисертационния труд са разгледани актуалността на проблема, определен е предметът на изследването, формулирани са изследователската тези и основната хипотеза, посочени са целта и основните задачи. Отделено е място на използваните методи за изследване, посочени са затрудненията при събирането на теоретичната и емпирична основа, определени са темпоралните граници на изследването.

Първи раздел е озаглавен „**Теоретична основа на изследването**“. Неговата първа точка е посветена на основните понятия и единиците на анализ, имащи централна роля за изясняването на предмета. Обоснована е необходимостта от построяването и използването на модел, представящ и обобщаващ функциите и политическата дейност на държавата. Посочени са най-важните предпоставки за извършване на разузнаването като държавна дейност. Във втора точка от Раздела се въвежда понятието „съвремие“, което е свързано с темпоралните граници, в които се изследва предметът. Описват се и се анализират измеренията, процесите и условията от средата, в това число съвременните предизвикателства, рискове и заплахи, както и съвременните характеристики на държавата и критериите за нейното типологизиране. В Първи раздел са решени първата и втората научноизследователска задача, които очертават общата теоретична рамка на изследването.

1. Основни понятия в изследването. Функционална определеност на държавата и предпоставки за разузнавателна дейност

1.1 Понятието „функция“ и единиците на анализ. Дефиниране и съгласуване с контекста

1.2 Модел на функциите и политическата дейност на държавата. Предпоставки за осъществяване на разузнаването като държавна дейност

Понятието „*функция*“, както и определени единици на анализ, са неразделно свързани със замисъла и основната идея на изследването, поради което разясняването им получава важно тематично място още в първия параграф от Първа глава. Приложимостта на понятието „функция“ към всякакви научни дисциплини са мотивирали много автори да търсят неговото обяснение и то придобива различен смислов превес в теориите. В изследването са обобщени и интерпретирани гледните точки на различни научни дисциплини и понятието „функция“ е разгледано в своя „математически“, „биологически“ и системен смисъл. След това важните за предмета смислови акценти от дефиницията на понятието са определени *във* и *чрез* контекста на изследването, съобразно целта на изследването.

Важна особеност при употребата и анализа на основните единици в изследването произтича от тяхната „символност“. Те „символизират“ многообразието на действителността, не обозначават нещо конкретно, а обобщават до пределност. В изследването са направени някои допълнителни предварителни пояснения и уговорки, касаещи употребата на основните понятия и единици на анализ като същност на държавата, суверенитет, политика, разузнаване, сигурност, противоправност на разузнавателната дейност. Разузнаването е централно понятие в изследването. Неговата употреба се съобразява с трипластовото му значение - на интегрирана цялост, включваща *продукта* (придобитата информация), *процеса* (дейността) и *структурата* (организацията).

Свързването и представянето на функциите и политиката на държавата с предназначението и предпоставките за държавна разузнавателна дейност се осъществи чрез построяването на модел на държавните функции. С тази „*формализирана*

действителност“ се постигна максимално приближаване към научната обосновка, макар това да е за сметка на практиката и конкретната историчност. В модела за държавата са включени функции и възплащавашите ги дейности, които са определени съобразно няколко критерия: „базови предпоставки на държавата“; „предварителните функционални изисквания“; „сферите, в които държавната намеса е задължителна“; „повтарящите се черти на държавата“. Моделът на държавните функции отразява реализацията на два типа държавни дейности: (1) тези, които се екстраполират в стратегическата цел на държавата за полезност в съществуването и възпроизводство на собствената субектност (т.е. тези, които гарантират оцеляването ѝ) и (2) дейностите, които отразяват и въздействат върху самата способност на държавата да постига своите интереси и цели, и да задоволява потребностите си (т. е. тези, които гарантират благополучието ѝ). Двата типа дейности образуват функционалния базис на несъмненост, че държавата съществува и се развива. Те отразяват функционалната ѝ определеност и наличието на функции, които най-общо *поддържат и регулират; взаимодействат и променят*. Функциите за *поддържане и регулация* са насочени към запазване държавното статукво, нормиране на обществените отношения, създаване и задържане на благоприятни условия от външната среда; функциите за *взаимодействие* проявяват държавата като институция за въздействие във вътрешната и външната среда, както и като „управленска, командна структура“ във вътрешната среда; функциите за *промяна* отразяват неизбежното отреагиране на факторното влияние на средата и на възможните вътрешни конфликти. За предмета на изследването интерес представляват преди всичко тези страни от функционалната даденост на държавата, които, възплетени от конкретни политически действия, влияят върху ефективността на системата за сигурност, защитата на територията и населението, единството на институциите, силата на икономиката, запазването на културата и научното развитие. Следователно в изследването четирите функции са конкретизирани чрез (1) *държавните функции за формиране на политиката и осъществяване на управлението* и (2) *държавните функции за гарантиране сигурността и развитието на държавата, успоредно с другите държави*. Конкретното съдържание на функциите на държавата се определя от характера на областите, към които се отнасят преследваните чрез тях цели. Заради целта на изследването се съсредоточаваме върху области като сигурност, право, идентичност, икономика, както и политика. Последната в изследването се разбира - веднъж като държавна функция, като самостоятелна единица на анализ, като определяемост, втори път - като определяща (в установени посоки) за останалите функции на държавата, трети път - като опосредстваша реализирането им.

Предпоставките за осъществяване на разузнаването като държавна дейност са определени чрез разглеждането му като вече включено в самото *функциониране* на държавата и в процесите, свързани с познавателното ѝ притежание. Като компонент от институционалната система на държавата, възложените функции и компетенции на разузнаването са в съответствие с описаните държавни функции за поддържане и регулация, за взаимодействие и промяна. Тази функционална производност на разузнаването като държавна дейност го лишава от автономност, оставя му само подчинената свобода на една подсистема, а функциите му са установени така, че да допринасят за постигането на специфични цели според споменатите по-горе пет области, към които се отнасят породилите ги държавни функции. Анализът показва, че разузнаването има и разрешава задачи и в четирите области, както и че има компетенции, които подпомагат и двете групи функции на държавата - за формиране на политиката и осъществяване на управлението и за гарантиране сигурността и развитието на държавата,

успоредно с другите държави. От своя страна, втората група държавни функции се осъществява при две типични положения за сигурността на държавата - при първото се цели постигането и запазването на *държавната сигурност*, а при второто се цели подобряване на *средата за сигурност*. И при двете типични положения разузнаването има специфична роля, принос и задачи. Като отправна точка за търсенето на предпоставки за осъществяване на разузнаването като държавна дейност, първата група функции на държавата насочва анализа към основната функция на разузнаването за информационно осигуряване на политиката и ролята му за познавателното притежание на държавата. В този случай обекти на анализиране са определени процесуални проявления на държавата като (1) *придобиването на информация*, (2) *изработването на политически решения* (представляващо най-изразителната проява на властта и управлението), както и (3) *реализирането на държавните цели и интереси*. Като отправна точка за търсенето на предпоставки, втората група функции насочват анализа към процесуалните проявления на държавата, свързани с (1) *въздействието върху чужда среда*, (2) *осигуряването на разузнавателната дейност*, (3) *международно сътрудничество в областта на сигурността и разузнаването*.

2. Държавата в съвременното. Анализ на средата, определяща постигането на политическите цели и сигурност на държавата

2.1 Измерения и процеси в съвременната глобална среда. Предизвикателства, рискове и заплахи пред сигурността на държавата

2.2 Съвременната държава в пространството на глобализиращите и в пространството на локализираните

При изследването на съвременната среда най-бързо се забелязва нейната неопределеност, сложна причинност и неясни зависимости. За предмета на изследването е важно да се открият тези зависимости, които отразяват *преминаването* на събитията от *преди* към *реалностите сега*, и които да насочват съпоставката между тези два момента от цялостния динамичен процес на изменение на средата и държавата.

Глобалната система е представена чрез ново разбиране за нейното съвременно състояние, а именно като същност с три измерения: *общностно*, *функционално* и *ресурсно*. В *общностното измерение* съвременната глобална среда съществува като пространство, обхващащо две групи субекти, които са в непрестанна връзка и взаимна обусловеност на съществуването си. Едната група субекти очертава пространството на *„глобализиращите“*, а другата - пространството на *„локализираните“*. В пространството на *„глобализиращите“* действат субекти с глобални или поне мащабни регионални интереси, с висока степен на развитие и възможности, заради които са *„в състояние да водят световна политика“*, да определят *„общото състояние на световните отношения“*. Според тези критерии глобализиращите субекти са *развити (и големи) държави* (като САЩ, Русия, Германия), *държави на интензивен преход* (като Китай, Индия, Бразилия), *постмодерни обединения* (като Европейския съюз) и *транснационални компании* (ТНК). Осигуряването на базисните изисквания за съществуването на държавата и степента на възможностите за осъществяване на функционалната ѝ определеност са основанията пространството на *„локализираните“* да се поделени на две подгрупи. Средните и по-малки държави, достигнали и запазващи минимално изискуемата степен на *стабилна държавност*, формират едната подгрупа, която е доста разнородна. Сред включените субекти могат да се открият държави с регионална сила и влияние, държави в процес на демократизиране, както и държави без значителна роля в своя регион и с доста вътрешни проблеми като занижаващ интегритет, силно обществено недоверие към

институционалната система или друга по-остра вътрешна конфликтност. Другата подгрупа също е много разнородна. Тя обхваща *революционизирани* и/или *радикализирани* държави (като Египет, Тунис, Йемен), *„регресирали“* и/или *разпадащи се* (често бивши революционизирани) държави (като Ирак, Сирия, Либия), *изолирани (отчуждени)* държави (като Северна Корея), *домодерни* общества и *провалени* държави (като Сомалия, Афганистан). Към тези типове държави „отскоро“ трябва да се прибави още един - *държава „черупка“* - йерархично тяло, притежаващо социално-икономическата инфраструктура на държава, но все още без външна легитимност и вътрешен консенсус (примерът за такова „тяло“ поне засега е само един – ДАЕШ). *Функционалното измерение* отразява възможностите на групите от общностното измерение да развият икономика, да поддържат определен технологичен ресурс, както и да осигуряват необходимите условия за увеличаване на благосъстоянието си. *Ресурсното измерение* отразява наличието, достъпа (и възможностите той да бъде осигурен) до необходимите за съществуването и развитието на групите от общностното измерение ресурси от всякакъв порядък - от природни суровини до стратегическа и тактическа информация.

Представените измерения на глобалната среда и, разбира се, най-вече спецификите на общностното измерение, както и на включените в него групи, ни дават основание да отбележим *глобализацията*, *сътрудничеството* и *конкуренцията* като много силно изявиени процеси в глобализиращото пространство, а *национализирането*, *интеграцията* и *конфликтността* като много силно изявиени процеси в локализираното пространство. Представянето на процесите в две групи не ги противопоставя, а подчертава, че те протичат паралелно. Въздействията на процесите върху условията от средата са различни, но са равностойно състоятелни. Те имат важни значения и опозиции и във функционалното и ресурсното измерение.

Глобалните промени и протичащите процеси пораждаат многобройни и различни по вид предизвикателства и заплахи. Те възникват във всяко от пространствата и измеренията на съвременната глобална среда и не подлежат на географско или контекстуално изолиране. Поради това, имат много голямо значение за екзистенциалната и политическа пълноценност на съвременната държава. Именно относимостта им към всевъзможни аспекти на средата за сигурност, прави трудно всякакво окончателно дефиниране на предизвикателствата и заплахите.

Процесите, протичащи в глобалната среда, имат пряка връзка с пораждането и въздействието на различни предизвикателства, рискове и заплахи за съществуването и политическото поведение на държавата. Глобализацията очевидно има най-силното и „символно“ въздействие върху държавата. Заради предмета на разсъжденията интересът ни е насочен главно към „функционалните“ въздействия на глобализацията върху три познавателни категории - *информация*, *граници* и *нови субекти*. В резултат от тези въздействия цялостната информационна структура на държавата става наложително непрекъснато да се организира, но в това държавата е силно затруднявана именно от новия глобализационен характер на информацията. Границите от гледна точка на държавата, които не само глобализацията повлиява, но и другите процеси променят, всъщност са границите между външна и вътрешна политика и между външен и вътрешен аспект на сигурността. Що се отнася до новите субекти в глобалната система, те са без държавност, но са с изключително влияние върху държавата, много по-силно отпреди предизвикват същността ѝ и много по-неизбежно влизат в различни отношения с нея. Резултатът от тези отношения е благоприятен за държавата или не, но и в двата случая той съдържа в себе си дисиметрии или функционални нарушения за нея и/или средата. Когато във

взаимодействието си с държавата като следствия възникват дисиметрии и „приспособяването“ към тях, преодоляването или компенсирането им е посилено за държавата, става дума за действието на *легитимни* „нови“ субекти. Когато настъпват функционални нарушения, интензивно провокиращи стабилността и функционирането на държавата или средата, говорим за съприкосновение с *нелегитимни* „нови“ субекти. За тяхното противодействие, както и за опазването на функционалната си структура, държавата е силно затруднена. Именно „нови“ субекти и намиращите се в определени отношения с тях глобални процеси усилват основните причини за *заличаването на вътрешната и външната област* в политиката и в същото време – парадоксално – съдействат за овладяването на това ново положение. Такова е въздействието на *политически изграждащи*, легитимни - неправителствени или правителствени субекти (ЕС, някои ТНК и т.н.), в чието създаване и действие самата държава може да има пряко или индиректно участие. „Нови“ субекти и свързаните с тях процеси провокират и основните причини за въвеждането на *надграничния контекст на сигурността*. Такъв е резултатът от действието на *рушащи политическото статукво* нелегитимни субекти, каквито са например терористичните и криминални групи, за чието премахване държавата провежда целенасочена политика.

Категорията „съвременна“ държава в изследването се разбира в смисъла на съвкупност от определени същностни за традиционната държава характеристики, които изменят типичното си проявление след глобалните промени, настъпили през последното десетилетие на ХХ в. и края на Студената война. Типологизирането на държавата е осъществено въз основа на историческата типизация, показваща промяната на държавата паралелно с общото, глобално развитие; въз основа на реалисткото разбиране, че поведението на държавите е предопределено от положението им в измеренията на глобалната система; както и въз основа на ефекта от определени *результативни признаци* (промяната в конкретни свойства и отношения на държавата като единица на анализ). Тъй като предметът на изследването подхожда към общия екзистенциален въпрос за държавата от гледна точка на политиката, интересите и сигурността, основният интерес е към резултативните признаци, които отразяват промяната в: (1) процеса на формулиране и реализация на политическото поведение на държавата; (2) постигането на държавните интереси, валидността на принципа за максимализирането им и обективните ограничения за това; (3) постигането на сигурност в контекста на глобалната среда и прилаганите за това подходи.

Съвременната държава в пространството на глобализиращите има три отчетливи аспекта във външнополитическата си практика. В първия аспект от поведението си глобализиращата държава *търси начини за влияние върху останалите субекти в глобалната система*. Съществената характеристика, която този аспект проявява, е *пространствената широта на нейната политика*. Вторият аспект изразява стремежа на глобализиращата държава към *функционална „универсалност“*, което превръща в характерна черта *всеобхватността на заангажираните* от нея интереси. С третия аспект от външнополитическото си поведение глобализиращата държава се стреми към *непрестанен достъп до всички нови информационни и други технологии*, а като резултат и признак за това, променя *организацията на компонентите на своята сила* и я привежда постоянно в „съответствие“ с предизвикателствата на съвременните условия. Посочените характеристики на глобализиращата държава се конкретизират от гледна точка на модела за държавните функции и установените в първата точка на Раздела закономерности в съществуването и поведението на държавата като институционална система. Правят се

предположения относно предпоставките за разузнавателна дейност и нейните възможности при глоболизиращата държава, които да се проверят в следващия раздел.

Съвременната държава в пространството на локализираните отговаря на типизиращи характеристики, чиято голяма пълнота успява да отрази вътрешното многообразие на групата, но пък затруднява създаването на нейния обобщен образ. В разсъжденията се спазва направеното по-горе вътрешно категоризиране на локализираната държава, като голямо внимание се отделя на процесите, характерни за пространството на локализираните – *интеграцията* и ролята на ЕС за политиката и сигурността на държавите членки; *национализирането* като мотивирано от стремежа на локализираната държава да овладее предизвикателствата към държавността си или пък да им даде отговор; *конфликтността* като основен подход във външнополитическото поведение на някои държави (които в съчетание с други свои характеристики се възприемат като *отчуждени* или *(само)изолирани*), както и конфликтността в ролята ѝ на фактор за вътрешнополитическите проблеми в някои държави. В зависимост от степента, в която в този втори случай конфликтността засяга легитимността на държавната власт, и в зависимост от съотношението между вътрешната дезинтеграция и външната намеса, тези държави се определят като *революционизирани* и/или *радикализирани*, *регресирали* и/или *разпадащи се*. Характеристиките на различните типове локализираните държави също се конкретизират от гледна точка на закономерностите, установени в първата точка, и се свързват с предпоставките и възможностите за тяхната разузнавателна дейност.

Изводи от Първи раздел:

Първо, контекстуалното дефиниране на понятието *функция* обвързва държавата, политиката, сигурността, разузнаването и глобалната система от държави в комплекс от взаимозависими единици с функционални връзки и причинна логичност помежду им. Предпоставките за разузнаването като държавна дейност се съдържат в предназначението, във функциите на държавата; резултатите от разузнаването имат отношение към ефективността, с която държавата осъществява своите функции; функциите на разузнаването разкриват неговата същина.

Второ, разглеждането на разузнаването и държавата не като терминологично фиксирани единици, а като „включености“ със специфична практика и свързани значения, е възможно чрез построяването на модел на държавните функции. Той улеснява потвърждаването на разбирането, че разузнаването е част от държавния инструментариум, предпоставено от необходимостта държавата да запазва целостта, развитието и сигурността си. Функциите на държавата са разфиксираны във функциите на разузнаването и могат да се открият в задачите му като държавна дейност. От своя страна, задачите, възлагани на разузнаването и резултатите от тях представляват аспект от търсената ефективност на други държавни политически дейности.

Трето, глобалната система е комплексно отражение на три измерения: общностно, функционално и ресурсно. В тях протичат процесите и се пораждаат новите условия за развитие на държавата. Процесите са групирани в два паралелни сбора, които не са противопоставени, а приемат различен контекст в пространството на локализираните и в това на глоболизиращите. Положението на държавите в измеренията на глобалната система и типизиращият ефект на определени резултативни признаци дават общите характеристики на съвременната глоболизираща и съвременната локализирана държава. Те не само, че не могат да съществуват изолирано, но всеки от двата типа държави е възможен и типичен, само при наличието на другия с неговата типичност.

Четвърто, съвременните предизвикателства, рискове и заплахи, макар и да не са нови сами по себе си, придобиват нови характеристики, заради променената природа на конфликтите, невъзможната рационалност на противопоставянето, трудността за предварително и категорично посочване на противопоставящите се страни. Различните типове държави имат различно субективно отношение към предизвикателствата, рисковете и заплахите, което личи от практиките им за постигане на сигурност, от осигурените възможности за разузнавателна дейност и възлаганите ѝ задачи.

Втори раздел е озаглавен **„Функционални проявления на разузнаването при съвременните условия“** и с него се решава третата научноизследователска задача. Разсъжденията се ориентират от допускането, че разузнаването е с променено значение за политиката на държавата. Начин това предположение да се провери е като се изследва дали държавното разузнаване е преминало или преминава през реконструиране и реорганизация, и дали те са такива, че да може да се отговори на съвременното съдържание, параметри и изисквания на сигурността. В Раздела се анализират характеристиките, поведението и връзката между глобализиращите и локализиращите държави заедно с особеностите на съвременните предизвикателства и заплахи към държавата и обективната даденост на средата. Конкретизацията на посоченото дава „разврзките“, изясняващи различни страни от предметната сфера: какви са възможностите за разузнавателна дейност на различните типове държави и начините за преодоляването на ограниченията при тях; какъв е обхватът на разузнавателния интерес, подходите за постигане на сигурност и отношението на различните типове държави към разузнаването; и, в крайна сметка, *какви са промените във функциите на разузнаването като компонент от системата за сигурност на държавата.*

1. Възможности за разузнавателна дейност на съвременната държава - първа група параметри

1.1. Институционална система на съвременната държава и разузнаването като компонент от нея

1.1.1 Държавата като система, модел на държавните функции - връзка с възможностите за разузнаване

1.1.2 Функционална производност на разузнаването; връзка с реализирането на държавните цели и интереси

1.2. Процесуални проявления на съвременната държава и функции на разузнаването при тях

1.2.1. Придобиване на необходимата управленска информация, съобразно отношението на държавата към новата информационна и политическа среда

1.2.2. Система за вземане на външнополитически решения; връзка с реализиране на държавните цели и интереси

Преценката на възможностите за разузнавателна дейност на държавата в съвременната среда налага премислянето на модела за държавните функции вече спрямо исторически определените конкретни държави. Поради това че разузнавателната дейност е немислимо да бъде фиксирана в количествени показатели, както и поради особеностите на самото понятие „възможност“, което също не може да се измерва, възможностите за разузнавателна дейност се оценяват с оглед две групи показатели и се категоризират с оглед две проявления. Първата група показатели, служещи за оценка са *реални* и *предметни* и най-общо отразяват силата и ресурсния потенциал на даден субект, неговия неформален статут в глобалната среда, степен на институционализация, състояние и интегритет на организацията му. Тези показатели са обективни по своята природа. Втората

група показатели, служещи за оценка са *частни и персонализиращи* и най-общо отразяват отношението на субекта към самия себе си, към своите потребности, интереси и конфликтни ситуации. Тези показатели са субективни по своята природа, което не позволява пълното им установяване и реално оценяване. Посочените две групи показатели пряко въздействат върху съдържанието и обхвата на разузнавателните интереси на всеки конкретен субект. Първото проявление, служещо за категоризиране е проявлението на *способностите* за действие на дадения субект. То е в директна връзка с отговора на въпросите какво и как е посилно за субекта да разузнава. Това проявление показва също кои са разузнавателните направления с приоритетно значение, със съществен принос и/или са „най-развити“. Второто проявление, служещо за категоризиране е проявлението на *необходимите предварителни условия* от външната и вътрешната среда за осъществяване на разузнавателна дейност. Това проявление представлява ефектът в разузнавателната практика, идващ от текущите благоприятстващи я фактори, както и от организиращата процесуална реакция на държавата спрямо неблагоприятстващите.

Възможностите за разузнавателна дейност на различните типове държави се поместват в определени параметри. Всички основни предметни точки, през които разсъжденията преминават дотук служат за тяхното установяване и изследване. Първата точка от Раздела е посветена на *първата група параметри*, която се установява чрез основните предметни точки, с помощта на които държавата беше описана като **институционална система** със специфични **процесуални** проявления. Целта е, първо, да се покаже и оцени *динамиката на информационното осигуряване на политиката* като основна разузнавателна функция, когато тя подпомага държавните функции по формиране на политиката и осъществяване на управлението и, второ, да се покаже *динамиката в ролята и значението на разузнаването при придобиването на информация и изработването на политически решения* като основни процесуални проявления на държавата. Тук разузнаването е в значението си на **подсистема** на държавната система и се влияе най-вече от обективните и субективни групи показатели за оценка.

2. Втора група параметри

2.1. Постигане и запазване на държавната сигурност

2.1.1 Измерения и процеси в глобалната система, подсистемно поведение на държавата - връзка с възможностите за разузнаване при постигане и запазване на държавната сигурност

2.1.2 Отношение на държавата към границите, новите субекти, съвременните предизвикателства и заплахи - връзка с възможностите за разузнаване при постигане и запазване на държавната сигурност

2.2. Подобряване средата за сигурност

2.2.1 Въздействие върху чужда среда

2.2.2 Сътрудничество между държавите, съгласуване на интереси и баланс на зависимости

Втората група параметри на възможностите за разузнавателна дейност на различните типове държави се получават от опорните предметни точки, чрез които съвременната държава беше описана вече като **подсистема** от глобалната система със специфично политическо поведение във всяко от глобалните измерения. Целта този път е да се покаже динамиката на разузнавателните функции, *когато подпомагат държавните функции за гарантиране на сигурността и развитието на държавата, успоредно с другите държави*, т. е. как разузнавателните функции се проявяват при двете типични положения: **за постигане и запазване на държавната сигурност и за подобряване**

средата за сигурност. От тази гледна точка разузнаването е в значението си на **система** и неговите възможности се влияят най-вече от двете проявления за категоризиране: при първото типично положение - *какво и как се разузнава*, а при второто типично положение - *какви са предпоставките и предварителните условия за това*. В същото време и тази група параметри има връзка, макар и по-опосредствана, с някои от субективните и обективни показатели на оценъчно ниво.

Изводи от Втори раздел:

Първо, съвременните промени и тенденции във функциите на разузнаването, които то осъществява като подсистема, като „подмножество“ от компетенции, произтичат от провокиращите „държавността“ дисиметрии на средата, представляват реакцията на държавата спрямо тях и отговарят на нейния стремеж за поддържане и регулация. Промените във функциите на разузнаването като система, като функционално диференцирана същност в целостта на държавата, имат връзка с промените в държавните функции за въздействие и промяна.

Второ, според първата група параметри възможностите на разузнаването на глобализиращите държави са много добре развити и позволяват изпълнението на разнообразни задачи. Възможностите на разузнаването на отделните локализиращи държави са твърде различни и дори полюсни, с изключително значение на регионалния контекст. При демократичните локализиращи държави постоянно се поставя изискването за ясна регламентация и ефективен контрол върху разузнаването. Върху възможностите на разузнаването на демократизиращите се локализиращи държави и държавите в преход най-силно влияние оказват нарушенията в комплексната връзка държава-политика-разузнаване. Възможностите на разузнаването на революционизиращите, регресирали, разпадащи се, провалили се, и другите видове нестабилни държави са твърде ограничени; съществува известна разузнавателна активност с институционална форма, но без реална процесуална практика.

Трето, при постигане и запазване на държавната сигурност (първо типично положение) възможностите за разузнаване се определят от това какво и как трябва да се разузнава. Най-силно влияние тук оказват особеностите на новите субекти, естеството и видът на съвременните заплахи и предизвикателства, новата икономическа среда и ожесточена конкуренция за ресурсна и енергийна независимост.

Четвърто, държавата като подсистема в глобалната система принципно се стреми да подобрява външната за нея среда (второ типично положение) чрез активно въздействие и/или чрез сътрудничество като се търсят и създават общи позиции и баланс с останалите държави и други значими субекти. Изоляцията в областта на сигурността вече е невъзможна опция за държавите и те търсят различни приемливи форми на сътрудничество, чрез които разузнавателните служби да компенсират недостатъчните финансови, човешки и технически ресурси.

Трети раздел е озаглавен „**Промени във функциите на разузнаването като компонент от системата за сигурност на съвременната държава**“. Той представлява своеобразно обобщение на вложените в цялото изложение емпирични усилия да се проясни въпросът какви са функциите на разузнаването след темпоралната граница. Освен това се прави опит да се отговори на въпроса какви трябва да бъдат разузнавателните функции в съвременните условия и какви още реформи трябва да се случат, за да може разузнаването напълно да отговори на промените и нуждите на държавата след темпоралната граница, т. е. прави се опит функционалното предназначение на съвременното разузнаване да бъде *нормативно* премислено и рационализирано. В Трети

раздел се решава четвъртата научноизследователска задача, която в много голяма степен определя приносите на изследването.

1. Разузнаването след темпоралната граница

1.1 Реформиране на разузнаването. Различия в разбиранята за неговата роля, принос и функции

1.2 Влияние на членството в интеграционни общности върху функциите на разузнаването на съвременната държава. Възможности и пречки за утвърждаване на европейска и международна разузнавателна общност

Част от функционалните проявления на разузнаването са резултат от неговото реформиране (някъде на практика, другаде - само на теория), основно започнало след края на Студената война. Затова в първата подточка се разглеждат парадоксалните, полярни и противоречиви състояния, параметри, тенденции, проявяващи се в различните държави или дори в една и съща държава, които съвременното разузнаване, неговите възможности и принос приемат, най-вече вследствие или заради липсата на реформи. Във втората подточка се изследват функциите на разузнаването от гледна точка на членството на държавите в ЕС, т. е. разглежда се този вариант на разузнавателно сътрудничество, който поражда определени предизвикателства пред традиционното разбиране за значението и приноса на разузнаването за съвременната държава.

Премахването на идеологизираната външнополитическа активност от времето на Студената война веднага променя обосновките за извършване на разузнавателна дейност както на Изток, така и на Запад. Поради това че днес се преследват преди всичко интереси и в много по-малка степен се поддържат продължителни самоцелни противоборства, както и поради това, че за противодействието на някогашните заплахи и на днешните рискове са приложими различни „технологии“, в по-общ план се стига до промени в подсистемите за сигурност на държавата и тяхното разнообразие, а в по-конкретен - в самите разузнавателни задачи и техния характер.

Реформирането на разузнаването не е нито общовалиден, нито някакъв революционен процес. В различните държави реформаторските усилия имат различни насоки и обекти - променя се разузнаването като институция, или самото функциониране на службите, техните правомощия и начин на осъществяване, задачите им, упражняването на контрол, и т. н. Различни са и преобладаващите мотиви за реформите – вътрешно- или външнополитически; по-тесни и по-субективни от националния интерес или водени от него. Затова от подобна разнообразна практика няма как да не се породят противоречиви разбираня относно предназначението, възможностите и бъдещето на разузнаването. В изследването са разгледани подробно няколко противоречия. Противоречие (1) идва от определянето на съвременното разузнаване и като *силно*, и като *уязвимо*. Противоречие (2) се състои в едновременното *свиване* и *разширяване на обхвата* на разузнавателната дейност. Противоречие (3) идва от срещането на старото разбиране за разузнаването като „придобивка“ на *суверенитета* с новото разбиране за него като „придобивка“ за *глобализацията*. Противоречие (4) идва отново от срещата на две полярни разбираня. Според едното *приложението на информацията*, придобита от разузнаването, е онова, което внася голямата промяна в предназначението на разузнаването и предопределя ключовите му възможности спрямо целия географски, субектов и методологически спектър на съвременните заплахи и тяхното противодействие. Според другото разбиране разузнаването започва да се развенчава като монополист в придобиването на информация за сигурността и изготвянето на анализи, което се съпровожда с „отвоюването“ на собствено и запазено информационно пространство и постигане на специализирано

познание от страна на неправителствени субекти като интернет, граждански и комерсиални изследователски центрове, консултантски фирми и корпорации. Противоречие (5) поставя едно срещу друго убеждението, че разузнаването *може и се справя* с новите предизвикателства и заплахи, и виждането, че *без допълнителни реформи* това е невъзможно, което се затвърждава от многото разузнавателни „провали“ и общественото огласяване на неефективни разузнавателни прийоми.

Анализираното във втората подточка влияние на членството в интеграционни общности върху функциите на разузнаването на съвременната държава търси отговора на въпроса дали чрез членството си в наддържавни структури със заченки на суверенитет, държавите започват да допускат все по-голяма „суверенитетна либералност“ в начините за разрешаване на вътрешни и външни проблеми пред сигурността си и то дотам, че да се положат основите на европейска или международна разузнавателна общност. Разгледаният тук вариант на разузнавателно сътрудничество неизбежно поставя на фокус Европейския съюз, който макар и да притежава характеристиките на неповторимо постмодерно обединение със заченки на суверенитет, в момента се намира в изключителна криза на идентичността. В областта на сигурността и разузнаването въпросът за съвместността и, вече не само за единомислието, но и за единоедействието, е дотолкова наболял и отлаган, че на практика се оказва сред най-силните аргументи, оспорващи „високата“ степен на интеграция в Съюза. Парадокс е обаче, че сега, когато неизбежно е поставен, ако не в центъра, то сред неотложните теми на европейската политическа и гражданска дискусия, този въпрос изглежда е нерешим.

В изследването подробно са посочени причините, поради които ЕС не е в състояние да реагира бързо и ефективно на общите предизвикателства, заплахи и рискове. Посочени са последиците от това, че ЕС не е оправомощен да изисква, нито е по възможностите му да организира добре, сътрудничеството в областта на разузнаването и сигурността, както и от това, че към момента дори мисленето за *общо* разузнавателно *придобиване* на информация представлява невъобразима смелост. В изследването са разгледани двата модела, които организират и регулират сътрудничеството в областта на сигурността и разузнаването в ЕС - моделът на *хоризонталното координиране* и този на *вертикалното подпомагане*. Дадени са препоръки как би могла да се повиши добавената стойност на разузнавателните продукти от „институциите“ на съюзно равнище, които изготвят крайни информационни продукти и в различна степен осъществяват функции по обмен на разузнавателна информация.

Разузнавателното сътрудничество в глобален мащаб, с изключение на многостранните сателитни програми, продължава да се ограничава до националните, държавни измерения. Няма причина да се смята, че шансът за утвърждаване на международна разузнавателна общност е по-голям от този за европейска разузнавателна общност.

2. Разузнаването на съвременната държава - препоръки

2.1 Връзката политика-разузнаване и контролът върху разузнаването - необходими промени

2.2 Организиране и институционализиране на разузнавателната дейност - необходими промени

Колкото трудно е обобщението за положението на разузнаването в много различните съвременни държави, толкова трудно определяема е и нормата, на която разузнаването и функциите му трябва да отговарят и то в техния не частен, а общ смисъл. Изследването на този въпрос няма как да не е свързано с емпириката, на която лежи

търсенето на друг важен отговор - какви трябва да бъдат политиката и държавата. Днес в глобален мащаб се наблюдава криза на политическото представителство и обществен натиск за предефиниране на ролята на държавата. Решаването на проблема как връзката политика-разузнаване трябва да отразява връзката на държавата със самото общество е невъзможно без предварителното съгласие върху това как въобще държавата и обществото трябва да бъдат свързани. Какво трябва да бъде разузнаването зависи и от това какъв е характерът и природата на самата държава, защото нейните разузнавателни служби неизменно ги „повтарят“. В изследването се коментира нормативното положение на разузнавателните функции при стабилните, демократични локализиращи и глобализиращи държави, защото, от една страна, изискваните допълнителни реформи при тях не налагат промяна в характера и природата на държавните им системи и така всяка „норма“ е лесно постижима, и от друга, обобщенията, в които могат да бъдат вкарани, в известен смисъл са по-аргументирани.

Нормативната представа на съвременното разузнаване и неговите функции се разглеждат от три аспекта. Когато разузнаването е в подсистемна позиция и функционира, за да подпомага държавата при формирането на собствената си политика, могат да се търсят начини за нормативно определяне на това каква трябва да бъде връзката политика-разузнаване, кога разузнаването трябва да се счита за политизирано, какви е допустимо да бъдат задачите и целите на разузнавателните служби. Когато разузнаването функционира от своята системна позиция, за да подпомага практическото осъществяване на политиката и носи конкретен принос за системните цели, е важно нормативното определяне на това какъв трябва да бъде контролът върху разузнаването, в това число разузнавателните правомощия зад граница при въздействието върху чужда среда. Третият аспект - как настъпили промени в системните и подсистемни позиции на разузнаването трябва да бъдат отразени по-добре в организацията на дейността и институционалното структуриране на разузнаването. И в трите аспекти нормативното определяне касае въпроси, чрез които не може да се повлияе върху същността на функциите, но може да се повлияе върху резултатите от тяхното осъществяване.

По отношение на първия аспект се тръгва от разбирането за това какво е нормативното предназначение на двете страни във връзката политика-разузнаване. Посочени са изискванията към осигуряването на възможностите за осъществяване на това предназначение. Сред тях са:

- Близостта, качеството и степента на формализация на непосредствената връзка между политиката и разузнаването трябва да се съобразяват с ясен обем от правомощия, както и с конституционните и законови рамки, в които разузнаването ще бъде решено да се вмести.
- Необходими са максимално обективизирани параметри и разбиране за това какво са разузнавателните провали, а органът, който ще ги установява не трябва да е с политически функции или да е поставен под политическо влияние.
- Капацитетът на службите трябва да се поддържа и развива, за да изпълняват правомощията си и да отговарят на конкуриращите ги и алтернативни източници на познание и мощ, които в съвременното са на разположение не само на правителствата.

Един от най-важните аспекти от съвременната нормативна представа за разузнаването и неговите функции е упражняването на контрол върху тяхното осъществяване и въвеждането на система за отчетност, които да са както демократични, така и ефективни. До голяма степен трудността идва оттам, че качеството на контрола и

отчетността представляват едновременно следствие от и предпоставка за оптималната връзка между политическото ръководство на държавата и осигуряващите я разузнавателни служби, както и предпоставка за подходящата функционална и структурна организация на разузнавателната дейност. Все пак, най-важните изисквания, които могат да повишат значително ефективността на контрола и отчетността спрямо разузнаването са две групи - формални и неформални. Някои от по-важните формални изисквания са:

- процесът на демократизация на държавата и обществото да е действителен и непрестанен; чрез законови механизми да не се допускат тесни политически и партийни мотиви в определянето на взаимодействията на разузнаването с политическото ръководство;

- прилагането на законовите, политически и системни мерки за осигуряване на вътрешен, изпълнителски, съдебен, парламентарен и граждански контрол върху разузнавателните служби да е едновременно;

- пълната секретност около дейността на разузнавателните служби да е ограничена, да не се допускат „празноти“ в оперативните аспекти, неподлежащи на никакъв вид контрол и да се въведе законова принуда разузнаването да съдейства при упражняването на контрол върху него;

- да се разграничат функциите, които разузнаването има на собствена и на чужда територия, да се въведат категорични ограничения, касаещи собствената територия и да се определи органът, който в този случай ще контролира дейността, както и потребителите, които ще се възползват от нея.

Проблемът за контрола върху разузнаването остава неразрешен и при три типични за съвремието случая. Първият е свързан с функционалното разтоварване на разузнаването и привличането на частни структури за осъществяване срещу заплащане на различни разузнавателни задачи и дейности. Вторият случай касае контрола върху разузнаването, когато държавите участват в междудържавно сътрудничество в областта на сигурността в рамките на двустранни, многостранни или наддържавни отношения. Третият аспект касае случаите, когато на граждани на една държава са нанесени щети или други увреди, заради дейността на служби за сигурност и разузнаване на собствената или друга държава.

По отношение на третия аспект - как настъпили промени в системните и подсистемни позиции на разузнаването да се отразят по-добре в организацията на дейността и институционалното структуриране на разузнаването в изследването са обобщени различни предложения и виждания, които изпълват съвременната теория на разузнаването. Много анализатори са на мнение, че придобиването на информация трябва да бъде организирано около проблеми, теми, предназначение или дори политическа линия, а не около източниците и произхода на информацията или около самите институционални единици, включени в разузнавателната общност. Това обаче е трудно постижимо, защото няма съгласие по свързания въпрос дали разузнаването трябва да бъде или да не бъде делено според принадлежността на средата, в която се осъществява. Друга пречка в тази посока са много големите разузнавателни общности на някои държави, в които всяка служба следва своя специфична институционална мисия и перспектива. Като друга необходимост се поставя „изравняването“ на съотношението между техническото и агентурното разузнаване. Поотделно, към тях също има нови изисквания. По-категорично трябва да се възприеме също, че при придобиването на информация разузнаването неизбежно ще трябва да „работи“ с нови партньори. В съвремието никоя организация, та било тя и най-голямата разузнавателна служба, не може да има монопол върху

експертизата - особено по теми, толкова комплексни като тероризма или другите съвременни заплахи и предизвикателства.

Изводи от Трети раздел:

Първо, конкретното състояние на трите системи - държава; среда; предизвикателства, рисковете, заплахи - за всеки „исторически“ период определя значението и приноса на разузнаването за сигурността на държавата, което налага непрекъснатото преосмисляне на предназначението, възможностите и пътищата за развитие на разузнаването.

Второ, държавите развиват взаимозависимостта като я трансформират във взаимодействие и сътрудничество, което води до разширяване на интеграционните системи. Интеграцията обаче остава частична, а сътрудничеството - само в точно определени параметри, което важи с още по-голяма сила за разузнаването. Възможните предимства от по-задълбочено сътрудничество в областта на разузнаването все още остават повече плод на логиката, отколкото на практическата им проверка.

Трето, основните пречки пред създаването на самостоятелна разузнавателна структура на ЕС и формирането на Европейска разузнавателна общност са правилата, по които са институционализирани отношенията между самите държави и между тях и Съюза, както и непреодолимите съображения от правно, доверително и морално естество. След като основен принцип е политиката да определя разузнаването, то компромисната политика на Европейския съюз не може да произведе нещо повече от едно компромисно „разузнаване“.

Четвърто, ролята на разузнаването за всяка държава е в пряка зависимост от конкретното съдържание на връзката му с политиката. Разузнавателните служби се нуждаят не само от непрекъснат контрол и правила за отчетност, но и от постоянното им подобряване. Дадените препоръки относно организирането и институционализирането на разузнаването касаят преди всичко необходимите промени в информационната работа и нейната организация.

• Общи изводи

Основният извод от направеното изследване е, че функциите на разузнаването на съвременната държава се развиват и се допълват с нови. Разузнавателните функции се осъществяват в различни варианти, някои противоречащи си един на друг, с настъпващи промени в различни аспекти. За по-добра яснота тези варианти и промени са изброени поотделно, като алтернативи, въпреки че освен самостоятелно, те се срещат в различни комбинации при различните типове съвременни държави:

- Променят се условията, в които традиционните функции се осъществяват, т. е. промените във функциите на разузнаването могат да дойдат не толкова от промени в същността им, колкото от напълно променената среда, в която те трябва да се осъществяват.

- Променят се резултатите, които се постигат при осъществяването на иначе традиционните функции на разузнаването, т. е. функциите могат да получават други цели и задачи, но самите те по същество да се запазват.

- Променя се отношението на обществото, а в някои случаи и на политиката, към разузнаването и границите на неговите възможности, поради което може да започне редуциране на ролята на традиционните функции в „неразузнавателните“ области и да започнат да се появяват нови параметри, от които зависи определянето на успеха или провалите на разузнавателната дейност.

- Разузнаването може да бъде част от идеологизирани системи за сигурност и основен инструмент за поддържането на властта и вътрешния ред. И обратно, при осъществяването на своите функции разузнаването може да бъде пълноправен партньор в процеса на вземане на политически решения, а политическото ръководство да бъде партньор в разузнавателния процес.

- Традиционните функции на разузнаването могат да приемат нетрадиционно съвременно проявление, заради новите предизвикателства, рискове и заплахи, т. е. размиването на вътрешните и външните пространства да провокират „сливане“ на отбранителния/външен аспект на държавната сигурност с вътрешния/криминален аспект на обществената сигурност, или функционално да се сблизават разузнаването с контрразузнаването, без да се стига до пълното оспорване на класическите схващания за тяхното разграничение.

- Започват да се увеличават функционалните и структурни компоненти за вътрешна сигурност, които осъществяват разузнавателна дейност на собствена територия. Разделянето на външно и вътрешно разузнаване и на техните задачи започва да получава все по-слаба аргументираност.

- Разузнавателната общност може да се разширява чрез включването на „нетрадиционни“ институции - частни, граждански и държавни, чиято по-специфична „разузнавателна“ дейност е смесица от обществено обслужване, правоприлагане, публични услуги и осигуряване, и т. н., и е фрагментирана чрез различна функционална специализация. В този случай традиционните функции се запазват, но нараства спектърът от правомощия и субекти за тяхното реализиране, както и областите на внимание, което съответства на разширяващия се смисъл на понятието сигурност към социалната, културната, обществената, финансовата, и т. н., сфери.

- Изискванията към практическото осъществяване на разузнавателните функции се увеличават, което може да промени самата разузнавателна практика - по-често да се прибегва до външна експертиза, да се засили сътрудничеството, но и конкуренцията с недържавни, наддържавни, комерсиални и неправителствени, информационни и др. организации при придобиването и приложението на информация.

- Разузнаването може да осъществява и нови функции, които или дотолкова се различават от познатото в разузнавателната теория, че все още няма съгласие сред анализаторите струва ли си те да се нарекат именно „функции“, или тези нови функции все още не са прилагат от болшинството държави, поради което липсата на „масовост“ пречи на обобщаването и съгласието върху тяхното нормативно съществуване. Става дума за функцията по сътрудничеството – „liaison function“, макар че противоречивите интереси на държавите са пречка за наистина задълбочено разузнавателно сътрудничество на многостранна основа; функция по осигуряване на мироопазващи мисии зад граница с участието на няколко държави; разузнаването по сигурността като отделна функция – „security intelligence“/„homeland security intelligence“; стратегическия анализ и прогнозирането като „естествена“ разузнавателна функция; сигналната функция и тактическото предупреждение като елемент от последната.

- Задачите по осигуряването на разузнавателната дейност започват да се съобразяват с новите условия и да изглеждат по-дефанзивни на фона на взаимозависимостта и опитите за по-тясно сътрудничество в областта на сигурността.

• Приноси

Първо, за първи път в българската теоретична практика се прави опит да се обобщи преобладаващото историческо, житейско и актуално отношение към проблема за какво

служат държавата, политиката, разузнаването, взети в тяхната съвкупност на съвместно съществуващи, неотделими и йерархично подредени функционални единици. За тази цел е направен обширен анализ на разузнаването в институционално и функционално отношение на държави с различна политическа система от Европа, Америка, Азия и Африка. Натрупаната по този начин солидна теоретична база може да послужи като предпоставка и информационен ресурс за разширяване на анализа към по-далечни в бъдещето тенденции за общото развитие на изследваните функционални единици.

Второ, подходът към понятието „функция“, интердисциплинарните позиции за неговото дефиниране, анализирането на ролята му на интегративен механизъм във всяка държавна конструкция, по оригинален начин позволява да се направи ясно принципното значение на разузнавателното осигуряване за формирането на държавната политика, за нейното практическо осъществяване - управлението, както и за гарантиране сигурността и развитието на държавата, успоредно с другите държави.

Трето, досега пренебрегвана в българската научна литература, водещата роля на политиката за предназначението, ефективността и съдържанието на разузнавателната дейност, получава своето заслужено внимание в изследването. Не е възможно цялостно и обективно представяне на съвременното значение на разузнаването за държавата, без направения в изследването задълбочен анализ на връзката политика-разузнаване. Единствено чрез такъв анализ могат да се очертаят не само съвременните функционални рамки на разузнаването, но и да се посочат недостатъците в работата на разузнавателните служби и контрола върху тях в резултат от политическото действие (или бездействие), както и начините за тяхното преодоляване, възможно отново само чрез политическото действие.

Четвърто, използван е иновативен подход при анализа на жизнената за държавите среда. Глобалната система е представена чрез ново разбиране за нейното съвременно състояние, а именно като същност с три измерения: общностно, функционално и ресурсно. Направена е нова типизация на съществуващите в общностното измерение субекти - държавни и недържавни, като за първи път те се сравняват и се посочват разликите в статусното им положение, във възможностите, поведението и взаимодействията им чрез въвеждането на понятията „глобализиращи“ и „локализиращи“ – понятия, имащи допълнителен принос към анализа чрез нарочно търсеното и придадено им граматическо значение.

Пето, много подробно са определени и изследвани възможностите за разузнавателна дейност на различните типове държави и начините за преодоляването на ограниченията при тях; обхватът на разузнавателния интерес, подходите за постигане на сигурност и отношението на различните типове държави към разузнаването при въздействието на специфични предизвикателства, рискове, заплахи. Чрез установеното при този анализ стана възможно да се определят, опишат и обобщят промените във функциите на разузнаването като компонент от системата за сигурност на съвременната държава, което към момента не е правено в такъв мащаб и чрез подобен многопластов подход.

Шесто, вследствие на подробното разглеждане на вариантите, в които се осъществява сътрудничеството между държавите в областта на разузнаването, се направиха категорични изводи за вида и естеството на пречките пред задълбочаването на сътрудничеството, което е първата необходима стъпка към тяхното надмогване или снижаване. Изследваното влияние на членството в интеграционни общности върху функциите на разузнаването на съвременната държава позволи да се установят възможностите и пречките пред утвърждаването на европейска и международна

разузнавателна общност, което е с голямо значение при намирането на начини за тяхното законодателно, институционално и практическо преодоляване, както и за направеното очертаване на реалистичните тенденции, в рамките на които в близко бъдеще ще се развиват индивидуалните и съвместни политики за сигурност.

Седмо, много ясно се доказва необходимостта от реформиране на разузнаването, като съвсем обективно се обяснява невъзможността да се следва една общовалидна реформаторска парадигма за всички типове държави, а най-малкото за всяка конкретна държава. Затова дадените препоръки не са някакви откъснати от реалността и неосъществими теоретични напътствия, а добре аргументирани предложения, които без да влияят върху същността на функциите, могат да повлияят върху резултатите от тяхното осъществяване.

Осмо, посочените препоръки са с голямо значение за практиката и касаят въпросите каква трябва да бъде връзката политика-разузнаване, кога разузнаването трябва да се счита за политизирано, какви е допустимо да бъдат задачите и целите на разузнавателните служби, какъв трябва да бъде контролът върху разузнаването и върху неговите правомощия зад граница при въздействието върху чужда среда, как по-добре да се организира дейността и институционалното структуриране на разузнаването. Отнасянето на препоръките едновременно към разузнаването като практическа дейност; институция и средство, използвано за постигане на политически цели успява да преодолее досегашния едностранчив подход в научната теория и в стратегиите за реформиране на разузнавателните и други специални служби, където акцент се поставя само върху някои от посочените аспекти, а по отношение на контрола - направо съществува хроничен вакуум от незаинтересованост, откриващ се както в официалните програмни документи, така и в изследванията и работата на научните среди.

- **Заключение**

Съгласно вътрешната логика на изследването, конкретното отношение на държавите към себе си, към интересите им, към кризите, конфликтите и предизвикателствата на външната среда, към интегритета, благоденствието и одобрението на собственото им общество са свързани с начина, по който функционира разузнаването като неотменна част от системата за сигурност на държавите, с начина, по който са определени правомощията и ограниченията му, структурното и функционалното разстояние до политиката, обема и характера на задачите, даже неговото финансиране. Ако трябва да се говори още по-конкретно, показва се, че отношението и очакванията към разузнаването предопределят обхвата, съдържанието и методите на функционалните му проявления, а приносът и приложението на разузнавателната информация е второстепенен въпрос, следващ въпроса за какво се счита, че служи разузнаването и на кого.

Макар фундаментални и категориални понятия като държава, власт, суверенност, сигурност, разузнаване, да не е толкова наложително да се определят аналитично и често просто се приемат аксиоматично, тяхното живо съдържание премахва консерватизма на теоретичната им употреба и превръща тези само понятия в характеристики, парадокси и противоречия, в параметри, тенденции, очаквания и резултати. В този цялостен контекст в различните държави разузнаването се установи, че се проявява като:

- единственото и най-мощно средство за постигане на външнополитическите цели или като реформираща се и функционално по-равномерно натоварена, оптимизирана и рационализирана подсистема за сигурност;

- разузнаване с функционален статус на един от най-важните и съответно само привидно контролирани инструменти на държавната политика или разузнаване с ясно

определени правомощия, отговорности и ефективни и многостранни механизми за отчет и контрол;

- нереформирано и неадекватно разузнаване, конкурирано от възможностите, бързината и свободата да съобщават неограничено, с които разполагат глобалната, неформална, интернет информационна общност или разузнаване, което заради политическото разбиране на собственото държавно управление, че областите на внимание трябва да бъдат разширявани, поделя информационно пространство и отговорности с неразузнавателни, граждански, обществени, неправителствени и бизнес организации;

- разузнаване, което свива или разширява обхвата си, което е „тотално“, превръща се в „обширно“ или претендира да бъде „всеобхватно“;

- разузнаване, което остава бюрократична пирамида или разузнаване, което се реструктурира, но не според остарелите принципи на формалността и йерархичността, а според улесняващия вътрешните връзки и взаимодействия принцип на мрежата;

- разузнаване, което успява да се справя с възложените му задачи особено що се отнася до новите предизвикателства и заплахи или разузнаване, което заради незапочнатите или недовършени реформи е отслабено, политизирано и без ясни приоритети;

- разузнаване, което пренасочва непрекъснато вниманието си според динамиката на заплахите или разузнаване, което просто непрестанно намира основания за съществуването си.

Ролята на разузнаването, както и формулирането и подреждането на неговите функции за всяка държава е в пряка зависимост от конкретното съдържание на връзката му с политиката. Затова и предложените в изследването препоръки касаят преди всичко именно тази връзка и показват някои от възможните начини за разрешаването на два важни въпроса: как държавите максимално да се възползват от възможностите на разузнаването или как въобще да подсиgurят такива; и второ, как да се повиши доверието на обществото спрямо държавата и избраните от нея средства за постигане на сигурност.

Другата група препоръки акцентират върху контрола спрямо разузнаването като система, която чрез своите функции подпомага държавата при практическото осъществяване на политиката. Темата за контрола върху разузнаването през последните десетина години силно се актуализира, особено след разгласяването на грандиозни провали, свързани с нарушаване на човешките права и свободи при придобиването на информация и при провеждането на тайни и паравоенни операции, свидетелствата на бивши служители за вътрешните, нормативно неприемливи механизми, по които се случва връзката политика-разузнаване и въздействието върху собствена и чужда среда, признанията на държавните ръководства за манипулиране на разузнавателни анализи и оценки, въз основа на които са предприемани военни кампании с необратими и глобални последствия. Поради това, вероятно е съвсем естествено, че вниманието на обществото към тези проблеми се засилва и дебатът за външната политика и политиката за сигурност се превръща повече или по-малко в граждански. Парадоксът тук е не толкова в самото засилване на външния контрол върху разузнаването от страна на медии и гражданското общество, а в това, че чрез него започва да се запълва вакуумът във вниманието и желанието от страна на институционализирания контрол да подобрява ефективността си в новите условия и нарастващи правомощия на разузнаването.

Препоръките относно организирането и институционализирането на разузнаването са предложени в съответствие с разбирането, че най-важна остава разузнавателната функция по придобиването на информация и акцентът е поставен именно върху този

процес. Теми, проблеми и тенденции, а не дадено институционално обособяване следва да определят организирането на информационното осигуряване - то трябва да е целево и с ясен фокус, а не по принцип. По-плоската, децентрализирана структура на разузнаването улеснява движението на информация по принципа „необходимост да се споделя“, както и създаването на хоризонтални връзки и нови партньорства с различни неправителствени, частни и други държавни субекти.

Определящата, водеща роля на политиката във връзката политика-разузнаване означава, че промените от нейната страна на зависимостта непременно провокират, ако не промени, то поне силно отражение от другата страна, където се намира разузнаването. Обратното е невалидно - дори и когато връзката между политиката и разузнаването е много скъсена и доверието много голямо, решенията за каквато и да е било активност остават политически. Така че, какво се промени в политиката на държавата след края на Студената война? Ако такова обобщение въобще е посилно, съвсем опростенчески промените са сведени до две.

Първата промяна засегна не толкова обхвата, колкото аргументите за политиката. Банализираната истина, че „политиката не е всичко, но е във всичко“ се оказва непълна. Важното е откъде идва нейната регламентация и дали това може да се разбере и усети от обществото, а понякога и от самите политици. Освен аргумента за активност, промени се и мащабът на политиката - тя или е глобализираща, или е минимизирана до целите за локална (не)стабилност, т. е. политиката или застрашава, или е уплаха от застрашеност. Следователно сега разузнаването функционира:

- съобразно колебанията на държавата кой е съюзник и кой – враг, тяхната непрекъсната размяна на статус и задължителните съмнения и при двата случая;
- съобразно политическата ориентация и пораждащите вътрешна конфронтация, начини за нейната практическа реализация;
- съобразно неопределеността като иманентна характеристика на новите, нелегитимни субекти, които не се интересуват от политиката, а от страха на политиците.

Втората голяма промяна е в разбирането какво е успешна политика. Сега, когато самото усилие за разрешаване на кризи поражда кризи; когато, за да се защитят всички обществени системи, които потенциално могат да бъдат увредени, в системата за сигурност трябва да бъдат включени дори библиотеките; и когато политиката е пространствена, а сегашната изместила социалното „информационност“ компресираща и пространството, и времето, много е трудно да се дефинира „успехът“ в политиката. Тя все повече разчита на по-лесни за създаване, но по-трудни за използване многочислени разузнавателни единици, чиито функции в желанието да бъдат проблемно ориентирани, също се множат и покриват едновременно външни, вътрешни и „онлайн“ територии. Представата за разузнаването като за „битка между умове“ вече е по-скоро чиста романтика. Битката е за умовете, които да се убеждават, че политиката е постигнала успех.

- **Научни публикации по темата**

„Значение на разузнаването и функциите му за формиране и осъществяване на държавната политика“, В: Психологически изследвания, кн. 2/2008, Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, БАН, София, стр. 99-104

„Разузнаването при вземане на външнополитическите решения на съвременната държава“, В: Международна политика, Год. XI, Брой 1, издание на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Правно-исторически факултет, 2015, Благоевград, ISSN 2367-5373, стр. 182-205